

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ У ПІДЛІТКІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО ЗАКЛАДУ

Олександр Жебровський

Університет менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України

Анотація:

Статтю присвячено значенню проблеми виховання у підлітків ціннісного ставлення до природи, що набуває актуальності в умовах сучасної переорієнтації суспільства на гармонійне співіснування з природою. Обґрунтовано сутність понять «цінність», «ціннісне ставлення до природи», розкрито роль позашкільного еколого-натуралістичного закладу у формуванні ціннісного ставлення до природи.

Ключові слова:

цінність, ціннісне ставлення до природи, екологічна освіта і виховання, позашкільний еколого-натуралістичний заклад, підлітки.

Аннотация:

Жебровский Александр. Проблема воспитания у подростков ценностного отношения к природе в условиях внешкольного эколого-натуралистического заведения.

Статья посвящена значению проблемы воспитания у подростков ценностного отношения к природе, которая приобретает актуальность в условиях современной переориентации общества на гармоничное сосуществование с природой. Обосновано сущность понятий «ценность», «ценностное отношение к природе», раскрыта роль внешкольного эколого-натуралистического заведения в формировании ценностного отношения к природе.

Ключевые слова:

ценность, ценностное отношение к природе, экологическое образование и воспитание, внешкольное эколого-натуралистическое заведение, подростки.

Resume:

Zhebrows'kyi Oleksandr. The problem of teenagers' value attitude to nature in conditions of extra-curricular ecological and naturalistic institution.

The article is devoted to the problem of teenagers' training of value attitude to nature, which becomes relevant in today's society reoriented to harmonious coexistence with nature. The author justifies the essence of the concepts of "value" and "value attitude to nature," reveals the role of extra-curricular ecological-naturalistic institution in the development of value attitude to nature.

Key words:

value, value attitude to nature, ecological education, extracurricular environmental and naturalistic institution, teenagers.

Постановка проблеми. Сучасна екологічна ситуація вимагає кардинального перегляду поглядів і переконань людини в її стосунках із навколишнім природним середовищем. Сьогодні виникла гостра необхідність у формуванні нового – ціннісно-гуманістичного типу ставлення людини до природи, характерними ознаками якого є: гармонійне співіснування з природою, розуміння її неповторності, самоцінності та прагнення до єднання з нею. Актуальним у цьому зв'язку є виховання ціннісного ставлення до природи у підлітків, оскільки цей віковий період характеризується самовизначенням особистості, формуванням відносно усталеної системи цінностей, що визначатиме сенс подальшого життя та майбутньої професійної діяльності.

Значні можливості щодо створення найсприятливіших умов для виховання у підлітків ціннісного ставлення до природи мають позашкільні заклади еколого-натуралістичного профілю, де пріоритет надається безпосередньому спілкуванню з природою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ставлення особистості до природи досліджувалася у працях Н. Бутенко, С. Жупаніна, Н. Ільїнської, Г. Марочко, З. Плохій, З. Шевців. Зміст поняття «цінність» розглядали В. Василенко, Д. Леонтьєв, Е. Подольська та інші вчені. Психологічне підґрунтя виховання ціннісного ставлення особистості розкрито в роботах Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божовича, Л. Виготського, С. Рубінштейна. Формування ціннісного ставлення до природи у школярів до-

сліджувалося О. Винокуровою, О. Колоньковою, К. Магрламовою, Л. Малинівською, Г. Тарасенко та ін.

Питання екологічного виховання в межах позашкільних навчальних закладів відображені в науково-педагогічних дослідженнях видатних учених А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, вітчизняних педагогів А. Захлебного, І. Суравегіної, а також сучасних українських педагогів В. Вербицького, Г. Пустовіта, Т. Сущенко.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, у яких порушено проблему ціннісного ставлення до природи, необхідно зазначити, що відповідно до трансформацій, які відбуваються в сучасному суспільстві, проблема виховання у підлітків ціннісного ставлення до природи в умовах позашкільного еколого-натуралістичного закладу потребує подальшої і ґрунтовної розробки.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є науково-теоретичне обґрунтування змістовної сутності поняття «ціннісне ставлення до природи» та можливостей позашкільного еколого-натуралістичного закладу у формуванні ціннісного ставлення до природи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система екологічної освіти і виховання, яка за останні десятиріччя виділилася в самостійну галузь педагогічної теорії і практики з притаманними їй понятійним апаратом, метою, змістом, завданнями та принципами, спрямована на послідовний розвиток у молодого покоління високої еко-

логічної культури. Це наразі є складником загальної культури особистості, її освіченості та вихованості, що сприяє гармонізації відносин із природою як середовищем життя та діяльності.

У сучасній науковій літературі екологічна культура розглядається як сукупність досягнень суспільства в його матеріальному й духовному розвитку, закріплених у звичках, звичаях, етичних нормах, стійких стереотипах ставлення людини до природи, її поведінці та практичній діяльності у навколишньому середовищі [6, с. 107].

Законом України «Про загальну середню освіту», Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Національною доктриною розвитку освіти України, Концепцією позашкільної освіти та виховання, Концепцією неперервної екологічної освіти та виховання в Україні визначено, що центром навчально-виховної діяльності є дитина, а метою – виховання й розвиток творчого потенціалу та соціальної активності гуманістично спрямованої особистості, формування її системи цінностей, де цінності природи та людини визнаються провідними [3; 4; 5; 7].

Із психологічного погляду поняття «цінність» досить широке – це все, що може цінити особистість, що для неї є значущим і важливим. Філософські джерела характеризують «цінність» як значення будь-якого явища, вчинку, загалом суцього для життя певної людини, суспільства. Цінності набувають особистісного значення, коли трансформуються у відповідні потреби та інтереси особистості. Вони стають виховним чинником завдяки тому, що перетворюються на внутрішні мотиви поведінки особистості [1, с. 24].

Ціннісні екологічні орієнтації як настанови й мотиви діяльності передбачають усвідомлення школярами значення природи як універсальної цінності. Зокрема формуються такі мотиви: громадянські та національно-патріотичні, які ґрунтуються на бажанні примножувати багатства природи й пов'язані з почуттям обов'язку перед суспільством щодо охорони природи своєї батьківщини; гуманістичні, що виражаються у прагненні виявляти доброту, співчуття й милосердя до живого, у бажанні захистити й допомогти; естетичні, які проявляються в потребі зберегти красу природного середовища; науково-пізнавальні, пов'язані з розумінням складних зв'язків суспільства, людини й природи, прагненням пізнавати її закони; гігієнічні, які виходять із розуміння значення природи для здоров'я людини й бажання зберегти її оптимальні біофізичні й хімічні параметри; економічні, які ґрунтуються на визнанні природи як джерела ресурсів для розвитку продуктивних сил суспільства, науково-технічного прогресу [2, с. 214].

У процесі екологічного виховання формується певна система екологічних цінностей, яка й визначає ціннісне ставлення особистості до природи. Ставлення визначають характер переживань особистості, особливості сприйняття дійсності, характер поведінкових реакцій на зовнішні впливи.

У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що ціннісне ставлення до природи виходить з оцінки природи як унікального та універсального вмістилища людини та усієї її культури [12, с.345]. Отже, можна вважати, що ціннісне ставлення до природи – це система настанов, переконань щодо усвідомленого сприйняття природи, які відбиваються в рефлексивних рисах особистості, її поведінці та вчинках.

Найбільш сприятливим періодом у вихованні ціннісного ставлення до природи є підлітковий і юнацький вік, адже саме в цей період відбувається формування й розвиток соціальних функцій і професійна орієнтація людини. Підлітковий вік є перехідним періодом від залежного дитинства до відповідальної й самостійної дорослості й пов'язаний із важливими змінами в структурі особистості. У підлітків зростає здатність до подолання труднощів, вияву рішучості, наполегливості, відповідальності [11, с. 240].

Велике значення у формуванні нової екологічної свідомості молоді належить позашкільним еколого-натуралістичним закладам. Воно полягає у створенні системи пошуку й підтримки юних талантів, шляхів забезпечення творчої роботи з обдарованими дітьми, в організації дозвілля молодого покоління, а також наданні конкретних порад, як співпрацювати з природою, оберігати й примножувати її багатства.

В Україні понад 75 років функціонує система позашкільної освіти і виховання. У рамках цієї системи саме еколого-натуралістичному напрямку відводиться завдання дати дітям і підліткам поглиблені знання про довкілля, формувати екологічну культуру особистості. Так, згідно з «Концепцією позашкільної освіти та виховання» основними напрямками такої роботи є «оволодіння знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне), усвідомлення себе частиною природи та можливості спілкування з нею; формування екологічної культури особистості, набуття навичок і досвіду розв'язання екологічних проблем і передбачення можливих наслідків власної природоперетворювальної діяльності; залучення до практичної природоохоронної роботи, екологічної діяльності зі збереження довкілля» [4, с. 28].

Важливим завданням позашкільного еколого-натуралістичного закладу є забезпечення потреб особистості в самореалізації, підвищення рівня екологічної культури, залучення до участі в різних видах самостійної практичної природоохо-

ронної діяльності. Саме безпосереднє спілкування учнівської молоді з природою і забезпечує формування у неї ціннісного ставлення до природи.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях визначаються три основні напрями реалізації екологічної освіти в позашкільному еколого-натуралістичному закладі, а саме:

– екологізація змісту навчальних предметів, що передбачає міжпредметний характер екологічних знань, які здобувають учні незалежно від профілю гуртка позашкільного закладу. Тобто кожний із навчальних предметів чи курсів озброює учнів необхідними знаннями й уміннями, тим самим впливаючи на формування в їхній свідомості переконання в необхідності ціннісного ставлення до природи;

– комплексне висвітлення екологічних проблем у програмах спеціалізованих факультативів і спецкурсів, зокрема й уведення в навчально-виховний процес позашкільного закладу окремих профільних навчальних предметів з екологізованим змістом відповідно до дидактичного матеріалу;

– інтеграція знань і вмінь учнів та створення в них цілісного уявлення про взаємодію суспільства і природи як основи світоглядних і моральних позицій особистості у практичній природоохоронній роботі та суспільно корисній праці з охорони природи, що досягається шляхом застосування в навчально-виховному процесі групи методів, які активізують пізнавальну та творчу практичну діяльність учнів [8, с. 22].

Позашкільні еколого-натуралістичні заклади порівняно з загальноосвітніми мають більші можливості щодо залучення учнів до різних видів діяльності: навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, туристично-краєзнавчої, пропагандистсько-просвітницької, природоохоронної тощо. Це сприяє формуванню у підлітків морально-екологічних понять, а на їх основі ціннісного ставлення до природи. Реалізація цього завдання здійснюється через форми позашкільної роботи з екологічної освіти і виховання учнів:

– теоретичного навчання (предметні гуртки, факультативи, бесіди, конференції, семінари, конгреси, симпозіуми, кінолекторії);

– комбінованого навчання (клуби, гуртки, факультативи, олімпіади, школи юного еколога, учнівські наукові товариства тощо);

– навчально-практичні (спостереження, експерименти, практикуми, дослідницька діяльність, рольові ігри, прес-конференції, екскурсії, походи, експедиції, екологічний моніторинг);

– масової роботи (конкурси, виставки, свята, акції та рухи екологічного, суспільно корисного та природоохоронного спрямування – «Пролісок», «Конвалія», «Джерело», «Ялинка» та ін.);

– конкретної природоохоронної роботи («зелені» й «голубі» патрулі, екологічні варти, трудові десанти, створення екологічних стежин, шкільні лісництва) [2, с. 218].

Основна перевага організації позашкільних форм діяльності учнівської молоді полягає в розширенні безпосередніх контактів із природою та реальною можливістю побачити результати своєї роботи, що сприяє формуванню в неї морально-естетичного, емоційно-оцінного ставлення до довкілля.

Висновки. Отже, майбутнє українського суспільства залежить від відмови від етики панування людини над природою та виховання покоління громадян, що усвідомлюють власну причетність до екологічних проблем, здатних приймати екологічно доцільні рішення й займати активну життєву позицію у сфері охорони природи. Позашкільна екологічна освіта має в цьому плані широкі можливості, створюючи передумови для розвитку соціальної активності учнів, їхньої самостійності, усвідомлення природи як системи цілого ряду цінностей, розвиває здатність до моральних оцінок як індивідуального, так і суспільно значимого ставлення до навколишнього середовища. Позашкільний еколого-натуралістичний заклад є основним соціальним осередком, що реалізує мету позашкільної екологічної освіти і виховання, робить вирішальний внесок у формування екологічної свідомості підлітків.

Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти зазначеної проблеми й передбачає подальший науково-педагогічний пошук, пов'язаний із дослідженням організаційно-педагогічних засад формування ціннісного ставлення підлітків до природи, а також обґрунтуванням конкретних технологій виховання у підлітків ціннісного ставлення до природи в позашкільних закладах еколого-натуралістичного спрямування.

Список використаних джерел

1. Дробноход М.І. та ін. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою: (Кол. моногр.) / М.І. Дробноход, Ф.В. Вольвач, С.Г. Іваненко. – К.: МАУП, 2000. – 76 с.
2. Загальна методика навчання біології: навч. посібник / І.В. Мороз, А.В. Степанюк, О.Д. Гончар та

References

1. Drobnokhod, M. I. (2000). *Conceptual grounds of formation of ecological thinking and man's abilities to build harmonious relations with nature: (Collective monograph)*. In Drobnokhod M. I., Vol'vach F. V., Ivanenko S. G. Kiev: MAUP. [in Ukrainian].
2. Moroz, I. V., Stepaniuk, A. V., Honchar, O. D. et al. (2006). *General methodology of teaching biology:*

- ін.; За ред. І.В. Мороза. – К.: Либідь, 2006. – 592 с.
3. Закон України “Про освіту”. – К., 1991. – 31 с.
  4. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1997. – № 7. – С. 28.
  5. Концепція екологічної освіти України. – К.: МОН України, 2001. – 36 с.
  6. Крисаченко В.С., Хілько М.І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хілько. – К.: Знання України, 2002. – 598 с.
  7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4-6.
  8. Основи еколого-натуралістичної освіти: Науково-методичний посібник / За ред. В.В. Вербицького. – К., 2005. – 490 с.
  9. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В.О. Олефір, А.С. Куфлієвський та ін.; В.Б. Шапар (ред.). – Х.: Прапор, 2009. – 792 с.
  10. Пустовіт Г.П. Психолого-педагогічний аспект взаємодії особистості з навколишнім середовищем / Г.П. Пустовіт // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 17-21.
  11. Романюк Л.В. Процес становлення цінностей особистості в онтогенезі / Л.В. Романюк // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць КДПУ імені Івана Огієнка. – В. 6. Ч. 2. – Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2009. – 444 с.
  12. Філософський енциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 576 с.
- Study guide. Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian].
  3. *Law of Ukraine “On education”* (1991). Kyiv [in Ukrainian].
  4. *Conception of extra-curricular education and upbringing*. (1997). Informative digest of Ministry of Education of Ukraine. [in Ukrainian].
  5. *Conception of ecological education of Ukraine*. (2001). Kyiv: MES Ukraine. [in Ukrainian].
  6. Krysachenko, V. S., Khil'ko, M. I. (2002). *Ecology. Culture. Politics: Conceptual grounds of modern development*. Kyiv: Znannya Ukraine. [in Ukrainian].
  7. *National doctrine of education development in Ukraine in 21st century*. (2001). Osvita Ukraine. Kyiv. 29. 4-6. [in Ukrainian].
  8. Verbyts'kyi, V. V. (Ed.). (2005). *Fundamentals of ecological and natural education: Scientific and methodical guide*. Kyiv. [in Ukrainian].
  9. Olefir, V. O., Kufliiev's'kyi, A. S. Shapar, V. B. (Ed.). (2009). *Psychological definition dictionary of the newest terms*. Kharkov: Prapor. [in Ukrainian].
  10. Pustovit, H. P. (2000). *Psychological and pedagogical aspect of the interaction of person and environment*. Pedagogy and psychology. 3. 17-21. [in Ukrainian].
  11. Romaniuk, L. V. (2009). *Process of personal value establishment through the ontogenesis*. Problems of modern psychology: Collection of scientific works KSPU named after Ivan Ohienko. Kam'yanets-Podil'skyi: Aksioma. [in Ukrainian].
  12. *Philosophical encyclopedic dictionary*. (2005). Moscow: INFRA-M. [in Russian].

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Жебровський Олександр Михайлович
 Університет менеджменту освіти
 НАПН України
 вул. Артема (Січових стрільців), 52а, м. Київ,
 Київська обл., 04053, Україна
 doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.674

Надійшла до редакції: 10.04.2013 р.

Прийнята до друку: 23.05.2013 р.